

**АКТУАЛІЗАТОРИ КОНЦЕПТУ СМЕРТЬ У НОВЕЛІ ДЖ.ГОЛСУОРСІ
«ЦВІТ ЯБЛУНІ»**

У статті розглядається концепт як вербальне і ментальне утворення, його типологія за класифікацією А.М.Приходька, визначається з різних наукових підходів сутність концепту, подається його розуміння за О.С.Кубряковою як оперативно-змістової одиниці пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відбитої в людській психіці; розкривається сутність концепту СМЕРТЬ, імплікованого в метафоричних концептуальних схемах лексичними одиницями. У новелі Дж.Голсуорсі «Цвіт яблуні» метафоричні концептуальні схеми СМЕРТЬ – ЦЕ НЕЩАСНЕ КОХАННЯ, СМЕРТЬ – ЦЕ РОЗПЛАТА, СМЕРТЬ – ЦЕ ПРИНЕСЕННЯ СЕБЕ В ЖЕРТВУ, СМЕРТЬ – ЦЕ ВТРАТА, СМЕРТЬ – ЦЕ ГОРЕ, СМЕРТЬ – ЦЕ КАЯТТЯ розкривають імпліцитний смисл концепту СМЕРТЬ.

Ключові слова: *концепт, типологія, ментальне утворення, метафоричні схеми, лексичні одиниці, інтерпретаційно-текстовий аналіз.*

У вузькому розумінні концепт постає як феномен життєвої філософії, як буденний аналог світоглядних понять, що закріплені в лексиці природних мов і що забезпечують стабільність і спадкоємність духовної культури етносу, тобто як найважливіша культурно значуща категорія внутрішнього світу людини (В. І. Карасик, Н. А. Красавський, М.В.Піменова, З. Д. Попова, Г. Г. Слишкін, Ю. С. Степанов, І. А. Стернін та ін.) [5, с. 56].

У широкому розумінні концепт інтерпретується як нашарування ціннісних конотацій на значення слова, тобто будь-який вербалізований зміст

якоюсь мірою відзначений етнічною специфікою. Наприклад: КОЛО, ГРОШІ, ЇЖА, ДІМ, ВІКНО, ЛАБІРИНТ, ЛІС, МОРЕ, ВОДА, ЗЛОЧИНЕЦЬ, СМЕРТЬ та ін. Семантика практично будь-якої лексичної одиниці може виявитися етноспецифічною [5, с. 56].

Слідом за О. С. Кубряковою, розуміємо концепт – як термін, що служить для пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, яка відбиває знання і досвід людини: оперативно-змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відбитої в людській психіці [3, с. 6].

Питання про типи концептів є важливим і необхідним для системного розуміння концептуального устрою тієї чи іншої лінгвокультури. Як і будь-який інший мовний феномен, концепти можна осмислити в категоріях структури, семантики і прагматики, що припускає його інтерпретацію як холистичної одиниці в єдності структурних, когнітивно-семантичних і комунікативно-прагматичних властивостей [5, с. 58].

Таксономізація концептів під кутом зору міри припускає їхнє протиставлення як параметричних / непараметричних ментальних утворень тобто їх вимірність і/або сумірність у певних величинах. До параметричних належать концепти, що асоціюються в лінгвокультурній свідомості з певними кількісними або якісними показниками. Параметричними властивостями володіють і концепти-категорії ПРОСТІР, ЧАС, ПРИЧИНА, що виступають у якості класифікуючих для зіставлення характеристик певних явищ і сутностей [5, с. 17].

Непараметричні концепти профілюються на рівні відчуттів, уявлень і асоціацій (ДУША, ЛЮБОВ, СЛАВА, ДОБРО, СТРАХ, ТУГА), до яких доволі важко застосувати які-небудь критерії міри.

Про лінгвокультурну специфіку цих концептів можна говорити лише з урахуванням прив'язки до певного соціодискурсивного середовища. Нерідко такі концепти реалізуються в антиномічних парах, і тоді наявність бінарної

опозиції стає їхньою конститутивною ознакою, здатною уточнювати їх діалектично (СУТНІСТЬ – ЯВИЩЕ, ВОЛЯ – НЕОБХІДНІСТЬ), теософські (РАЙ – ПЕКЛО, ЖИТТЯ – СМЕРТЬ, ДОБРО – ЗЛО) або логічно (ПРИЧИНА – НАСЛІДОК). Іноді універсальні концепти об'єктивуються у тріадному режимі (ВІРА – НАДІЯ – ЛЮБОВ; БОГ – БАТЬКО; БОГ-БАТЬКО, БОГ-СИН – БОГ-СВЯТИЙ ДУХ; ВОГОНЬ, ВОДА І МІДНІ ТРУБИ) [5, с. 87].

Специфічні концепти мають прив'язку до певної (суб)культури – соціальної, етнічної, професійної, конфесіональної тощо. Так, особливу цінність для східних народів має ГОСТИННІСТЬ, для англосаксонської культури – ПУНКТУАЛЬНІСТЬ, для східнослов'янської – ПРАВДА.

Концепти логіко-філософського порядку суто універсальні нерегулятивні ментальні утворення, які репрезентують наднаціональні цінності, що не мають прескриптивних настанов і є аксіологічно індіферентними. Залежно від параметричного принципу вони можуть виступати у двох своїх іпостасях – категоріальному і теософському [5, с. 88].

Категоріальні концепти відбивають єдиний для всіх когнітивний процес і несуть інформацію про класи об'єктів на кшталт аристотелівських категорій РІЧ, КІЛЬКІСТЬ, ПРИЧИНА, ПРОСТІР, ЧАС, які А. Д. Бєлова називає загальнокультурними [5, с. 21].

Теософські концепти суто універсальні, нерегулятивні, непараметричні ментальні утворення з абстрактною семантикою: БОГ, ВІРА, СВІТЛО І ТЬМА, ВІЧНІСТЬ, ГРІХ, ДОЛЯ, ДУША І ДУХ, ЖИТТЯ І СМЕРТЬ. Часто до цього типу відносять і стихії типу ВОГОНЬ, ВОДА, ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ, теософська інтерпретація яких припустима, мабуть, лише в рамках міфологічних чи езотеричних віровчень. Логіко-філософські концепти є універсальними, бо вони відбивають єдиний для всіх когнітивний процес [5, с. 89].

З іншого боку, існує чимала кількість концептів, які не можуть бути поміщеними в ту чи іншу рубрику. Найяскравішим прикладом цього можуть бути ідіоконцепти як такі, що відбивають світ цінностей окремо взятої

особистості чи авторські модифікації загальноприйнятих цінностей. Ці концепти є також важливою частиною ментального світу людини, оскільки за їх допомогою мовна особистість квантує свій власний когнітивно-семантичний простір. [5, с. 15].

За типологією психологічних архетипів, запропонованою К. Юнгом, смерть є концептуальною імплікацією психологічного архетипу ТЕМРЯВА [6, с. 22].

Слідом за Л. І. Белеховою концепт СМЕРТЬ входить до системи культурних архетипів, символами якого є місяць, слон, ворон, ніч, вихор, смерч, зима, сніг, туман, дим, попіл, пил, двері, печера, колодязь, низ. Але незважаючи на свій загальнолюдський характер концепт СМЕРТЬ вербалізується різними способами [2, с. 30].

На відміну від слов'янської (української, російської) культури, де слово “смерть” отримує жіночі асоціації (жінка з косою), в американській культурі СМЕРТЬ мислиться як уособлення чоловічого образу та актуалізовано займенником чоловічого роду He або she але у деяких прикладах СМЕРТЬ отожднюють з ЖІНКОЮ [2, с. 101].

Ототожнення смерті з чоловіком пов'язане з особистим досвідом сильної жінки, яка не боїться нічого, у тому числі й смерті, і яка є сильнішою за будь-якого чоловіка. Крім того, в обох наведених прикладах СМЕРТЬ наділена ролями (НОСІЙ, ВІЗНИК), що належить виконувати особам чоловічої статі. Отже, образ СМЕРТІ осмислюється в термінах ІСТОТА, ЛЮДИНА ПЕВНОЇ ПРОФЕСІЇ, СОН, ТЕМРЯВА, НІЧ, ЗИМА.

Мета статті – визначити актуалізатори концепту СМЕРТЬ у новелі Дж.Голсуорсі «Цвіт яблуні».

Сюжетом твору є розповідь про нещасливе кохання, події ж відбуваються в хронологічному порядку, хоча внутрішні переживання, роздуми героя, яким в цьому творі приділяється велика увага, характеризуються певною недомовленістю,

Головний герой новели Дж. Голсуорсі – духовна особистість, він тонко відчуває мистецтво, його красу і неповторність:

"Life no doubt had moments with that quality of beauty, of unbidden flying rapture, but the trouble was, they lasted no longer than the span of a cloud's flight over the sun; impossible to keep them with you, as Art caught beauty and held it fast [7, с. 2].

Френк побачив Міген у сяйві місяця і усвідомив, що вона була схожа на ще нерозквітлий бутон яблуні: свіжий, дикий, рожевий, чистий, чуттєвий.

The buds were like Megan – shell-like, rose-pink, wild, and fresh; and so, too, the opening flowers, white, and wild; and touching [7, с.24].

Саме це контекстуальне значення словосполучення, що має імпліцитний смисл, дає ключ до розуміння того, що відбувається: в душі Френка зародилося кохання до Міген і вона відповіла на це кохання.

Ешерст хоч і кохав Міген, не повернувся до неї, підпавши під вплив свого друга та його сестри, людей зі свого кола. Ці стосунки зі звичайною селянською дівчиною закінчуються трагічно, про що свідчить пророча деталь – «страшний циган». Коли він з'являвся, траплялося якесь нещастя:

"Look!.. The gipsy bogie! - Where? - There-by the stone--under the trees... Then he went back to the apple tree. But she was gone" [7, с. 27].

Френк розуміє, що Доля запропонувала йому випробовування, і в нього починається роздвоєння: він відчуває кохання до дівчини, але поряд з цим розуміє всю відповідальність за її долю, щастя.

"And up there among the tors he was racked between the passionate desire to revel in this new sensation of spring fulfilled within him, and a vague but very real uneasiness. At one moment he gave himself up completely to his pride at having captured this pretty, trustful, dewy-eyed thing! At the next he thought with factitious solemnity: 'Yes, my boy! But look out what you're doing! You know what comes of it!'

"Lovin'-hearted!" Yes! And what was he doing? What were his intentions--as they say towards this loving-hearted girl? The thought dogged him, wandering

through fields bright with buttercups, where the little red calves were feeding, and the swallows flying high. "[7, с. 22].

Ретроспективна співвіднесеність розширює семантичну структуру конотації – каяття, яка представлена рядом сем. Це, перш за все, каяття за пристрасть, яка раптово виникла під спалахом весни, ночі, цвітіння яблуні. *"Ashurst knew to the full the sensations of chivalry and passion. Because she was not of his world, because she was so simple and young and headlong, adoring and defenceless, how could he be other than her protector, in the dark! Because she was all simple Nature and beauty, as much a part of this spring night as was the living blossom, how should he not take all that she would give him how not fulfil the spring in her heart and his! And torn between these two emotions he clasped her close, and kissed her hair"* [7, с.24].

Потім каяття, за жалість до себе, до обставин, які змусили Френка зробити такий крок, – відступитися від думки про Міген, почуттів до неї.

"Why not?" he thought. "I love her! But do I really love her? or do I only want her because she is so pretty, and loves me? What am I going to do?"[7, с. 37].

У семантиці наведеного фрагменту тексту виявлено імпліцитний смисл, що вилучається через інференційний аналіз. Це також побоювання за відповідальність перед дівчиною, її долею, щастям.

Він втікає від Міген, від кохання, від прозорості почуттів і вирішує, що не можна принести Міген у жертву своїй пристрасті і сподіватися, що чинить правильно. Френк зробив свій вибір і тоді йому здавалося, що це правильний вибір.

Та, коли через 26 років він знов повернувся до тих місць, де відбулася його зустріч зі справжнім коханням, знов опинившись у саду, біля яблуні – він відчув свою помилку і усвідомив, що вчинив не так.

"Up on the top of the hill, beyond where he had spread the lunch, over, out of sight, he lay down on his face. So had his virtue been rewarded, and "the Cyprian," goddess of love, taken her revenge! And before his eyes, dim with tears,

came Megan's face with the sprig of apple blossom in her dark, wet hair. 'What did I do that was wrong?' he thought. 'What did I do?' But he could not answer. Spring, with its rush of passion, its flowers and song-the spring in his heart and Megan's! Was it just Love seeking a victim! " [7, с.47].

Актуалізують концепт СМЕРТЬ лексеми *unhappy love, payback*, що лежать в основі осмислення метафоричних концептуальних схем СМЕРТЬ – ЦЕ НЕЩАСНЕ КОХАННЯ, СМЕРТЬ – ЦЕ РОЗПЛАТА.

Та остаточне каяття наступить лише тоді, коли він почує страшну звістку про загибель молоді дівчини, яку він колись покинув, а вона не витримала горя і скоїла самогубство.

"Twas the maid, in a little narrer pool ther' that's made by the stoppin' of a rock--where I see the young gentleman bathin' once or twice. 'Er was lyin' on 'er face in the watter. There was a plant o' goldie-cups growin' out o' the stone just above 'er'ead. An' when I come to luke at 'er face, 'twas luvly, butiful, so calm's a baby's--wonderful butiful et was. When the doctor saw 'er, 'e said: 'Er culdn' never a-done it in that little bit o' watter ef' er 'adn't a-been in an extarsy.' Ah! an' judgin' from 'er face, that was just 'ow she was. Et made me cry praaper-butiful et was! 'Twas June then, but she'd afound a little bit of apple-blossom left over somewheres, and stuck et in 'er 'air. That's why I thinks 'er must abeen in an extarsy, to go to et gay, like that. Why! there wasn't more than a fute and 'arf o' watter. But I tell 'ee one thing--that meadder's 'arnted; I knu et, an' she knu et; an' no one'll persuade me as 'tesn't. I told 'em what she said to me 'bout bein' burried under th' apple tree. But I think that turned 'em--made et luke to much 's ef she'd 'ad it in 'er mind deliberate; an' so they burried 'er up 'ere. Parson we 'ad then was very particular, 'e was." [7, с.47].

Інтерпретаційно-текстовий аналіз семантики лексем *grieve, repentance, regret*, що імплікують концепт СМЕРТЬ, розкриває сутність концептуальних метафоричних схем СМЕРТЬ – ЦЕ ГОРЕ, СМЕРТЬ – ЦЕ КАЯТТЯ.

Символічно, що в її волоссях була гілочка яблуневого цвіту і вона навіть мертва здавалася нареченою красунею. Міген, схожа на пелюстки

яблуні, символізує вірність, чистоту душі і почуттів, безмежну любов до людей, жертвність. Концептуальною схемою що слугує підґрунтям метафоричного осмислення художнього концепту СМЕРТЬ є СМЕРТЬ – ЦЕ ПРИНЕСЕННЯ СЕБЕ В ЖЕРТВУ.

Закохана людина спроможна на жертвність й відданість. І для Френка тепер назавжди зникли «цвіт яблуні і золото весни». Життя втратило свій зміст. цим болем в душі тепер йому жити надалі. Мовні одиниці *pain, loss, duty, emptiness* дають нам підстави сприйняти теперішнє становище Френка і осмислити імпліцитні смисли в метафоричних концептуальних схемах СМЕРТЬ – ЦЕ ВТРАТИ, СМЕРТЬ – ЦЕ СПУСТОШЕННІСТЬ.

Підтекст, закладений у епіграфі до новели має також пряме відношення до концепту СМЕРТЬ. «Цвіт яблуні і золото весни»... Евріпід, «Іполіт». Автор зашифрував свою точку зору, а читач її декодує, розгадує. На виході і в кінці твору – автор повторює цю цитату в контексті пісні, яку співає хор:

"For mad is the heart of Love,

And gold the gleam of his wing;

And all to the spell thereof

Bend when he makes his spring.

All life that is wild and young

In mountain and wave and stream

All that of earth is sprung,

Or breathes in the red sunbeam;

Yea, and Mankind. O'er all a royal throne,

Cyprian, Cyprian, is thine alone!"

Лише у внутрішньому монолозі Френка стають зрозумілими слова грецького поета: любов шукала жертву і вона її знайшла.

*"The Greek was right! Megan! Poor little Megan--coming over the hill!
Megan under the old apple tree waiting and looking! Megan dead, with beauty
printed on her! " [7, с.47].*

У новелі Дж.Голсуорсі «Цвіт яблуні» метафоричні концептуальні схеми СМЕРТЬ – ЦЕ НЕЩАСНЕ КОХАННЯ, СМЕРТЬ – ЦЕ РОЗПЛАТА, СМЕРТЬ – ЦЕ ПРИНЕСЕННЯ СЕБЕ В ЖЕРТВУ, СМЕРТЬ – ЦЕ ВТРАТА, СМЕРТЬ – ЦЕ ГОРЕ, СМЕРТЬ – ЦЕ КАЯТТЯ розкривають імпліцитний смисл, закладений в номінативних одиницях, які імплікують концепт СМЕРТЬ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабушкин А.П. Пространство и время художественного образа / А.П. Бабушкин. – Л.: АКД, 1996. – 195 с.
2. Белехова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект: монографія/ Л.І. Белехова – Херсон: Айлант, 2002. – 368 с.
3. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В.З.Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М.: МГУ, 1997. – 245 с.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография / В.И.Карасик; ВГПУ. – Волгоград: Перемена, 2002. - 477 с.
5. Приходько А.М. Концепти і концептосфери в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
6. Юнг К. – Г. Человек и его символы / К. Юнг. – СПб.: – М.: Б.С.К., 1996. – 646 с.
7. <http://www.online-literature.com/john-galsworthy/five-tales/3/>

Ольга Заболотская

**АКТУАЛИЗАТОРЫ КОНЦЕПТА СМЕРТЬ В НОВЕЛЛЕ
ДЖ. ГОЛСУОРСИ «ЦВЕТ ЯБЛОНИ»**

В статье рассматривается концепт как вербальный и ментальный конструкт, его типология согласно классификации А.Н.Приходько, определяется с разных научных подходов сущность концепта, дается его определение за О.С.Кубряковой; раскрывается смысл логико-теософского концепта СМЕРТЬ, имплекованого в метафорических концептуальных схемах лексическими единицами разного уровня: СМЕРТЬ – ЦЕ НЕЩАСНЕ КОХАННЯ, СМЕРТЬ – ЦЕ РОЗПЛАТА, СМЕРТЬ – ЦЕ ПРИНЕСЕННЯ СЕБЕ В ЖЕРТВУ, СМЕРТЬ – ЦЕ ВТРАТА, СМЕРТЬ – ЦЕ ГОРЕ, СМЕРТЬ – ЦЕ КАЯТТЯ.

Ключевые слова: *концепт, типология, ментальный конструкт, метафорические схемы, лексические единицы, интерпретационно-текстовый анализ.*

Olga Zabolotska

**ACTUALIZATORS OF THE CONCEPT OF DEATH IN THE NOVEL
“THE APPLE TREE”**

This article deals with concept as verbal and mental construct, its typology according to A. N. Prikhodko classification, the essence of the notion concept from different scientific approaches is defined in this article, according to E.S.Kubrayakova point of view, the essence of logico-philosophical concept of DEATH which is actualized in conceptual metaphoric schemas by nominative units of different levels.

Interpretative and contextual analysis of the novel John Galsworthy “The Apple Tree” give possibility to understand literary concept of DEATH in conceptual metaphoric schemas DEATH IS GRIEVE, DEATH IS WORSHIP, DEATH IS RELIASE, DEATH IS EMPTINESS, DEATH IS REMORSE.

Key words: *concept, typology, nominative unites, conceptual metaphoric schemas, interpretative and contextual analysis.*